

Los lochs circumvehïns. Xarxes d'avisos a la Seu d'Urgell dels segles XVI i XVII

Introducció

La Seu d'Urgell, estratègicament situada al mig del Pirineu, a la confluència entre les valls del Segre i del Valira, és una ciutat amb una importància indubtable en les rutes transpirinenques històriques. La seva centralitat la convertia en un indret fonamental per a les xarxes comercials que travessaven la serralada i, alhora, en un bon centre de recepció i redistribució de mercaderies, de persones i de notícies.

En aquest article no pretenem res més que fer una breu aportació al sistema d'avisos i, especialment, a la xarxa d'emissors i destinataris de les comunicacions que el municipi de la Seu d'Urgell rebia i emetia. Per fer-ho, utilitzarem la sèrie anomenada cartes d'universitats del fons de l'Ajuntament de la Seu d'Urgell.¹ A part de les cartes escrites per particulars, la correspondència emesa per diferents autoritats i rebuda pel consolat de la ciutat es troba agrupada històricament en funció del remitent: cartes de reis, cartes de virreis, cartes de la Diputació del General... i també cartes d'universitats, que corresponen a les emeses pels organismes municipals de les respectives localitats (consells, consolats, paeries, etc.).²

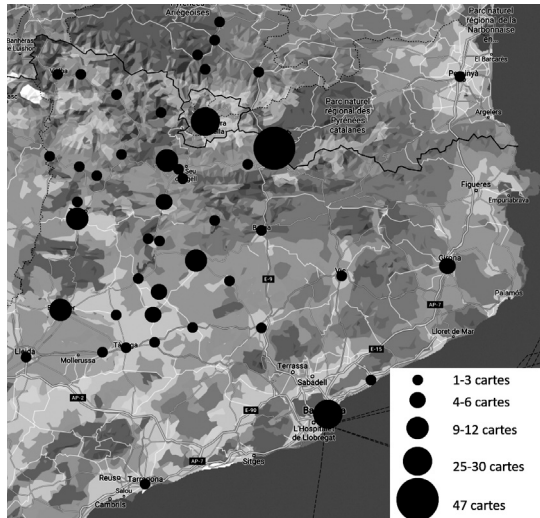
Aquesta sèrie documental conté un total de 223 cartes, repartides de forma molt irregular entre els anys 1515 i 1706.³ Els anys amb més cartes conservades són el 1641 (27 cartes), 1629 (16 cartes), 1651 (14 cartes), 1628, 1630 i 1642 (11 cartes cada any), 1639 (9 cartes) i 1631 (8 cartes). En altres casos es conserven de 4 a 6 cartes per any; en molts altres només 1 o 2, i també són diversos els anys en què no se'n conserva cap.

Pel que fa a les procedències, cal destacar especialment les enviades pel consolat de Puigcerdà, amb un total de 47 cartes. A força distància segueix la ciutat de Barcelona, amb 27. Seguidament, procedents d'Andorra es conserven 25 cartes, a les quals caldria sumar-ne dues més de Sant Julià de Lòria i una d'Encamp. Després trobem Castellbò i Balaguer, amb 12 cartes cada un, i Tremp, amb 11. Més enllà de les 9 cartes de Solsona i 6 d'Organyà, trobem tres

Lluís Obiols
Perearnau, arxiver i
historiador,
President de l'Institut
d'Estudis Comarcals
de l'Alt Urgell

Localització geogràfica de l'origen de les cartes rebudes

poblacions de les quals es conserven 4 cartes de cada una (Girona, Guissona i Sanaüja). En tota la resta de casos només trobem entre 1 i 3 cartes.

També hem de tenir en compte que, en alguns casos, les cartes es reenviaven incloses dins d'altres comunicacions. Per tant, es pot donar el cas, per exemple, que disposem d'una carta dels cònsols d'AcS enviada als de Puigcerdà, i que aquests darrers la reenviessin als de la Seu. Per tant, de vegades, les cartes que tenim no estan dirigides directament als cònsols de la ciutat d'Urgell, sinó que les van rebre en ser reenviades pels receptors originaris.

Tot i que un treball exhaustiu requeriria el buidatge de la resta de correspondència municipal, així com dels acords continguts als llibres de consells i de la comptabilitat de la institució, creiem que aquest article aporta unes línies mestres que permeten caracteritzar, a grans trets, aquesta xarxa de contactes institucionals que facilitaven la gestió dels problemes que superaven l'àmbit estrictament municipal i requerien polítiques de coordinació o, si més no, necessitaven la informació necessària per prendre les decisions més oportunes en cada cas.

La pesta, la fam i la guerra

La vida durant els segles de l'edat moderna no era senzilla, i estava profundament marcada pels tres grans estralls que patia la societat: la pesta, la fam i la guerra. Així doncs, els avisos i les disposicions per al control de les malalties contagioses, els contactes per assegurar el proveïment d'aliments de primera necessitat i les comunicacions dirigides a la defensa contra les accions bèl·liques dels enemics formen el contingut de la pràctica totalitat de documents d'aquesta sèrie documental.

Els episodis conflictius (en aquests tres aspectes) deuriem generar un augment de la producció documental que, al seu torn, queda reflectida en el contingut d'aquesta sèrie documental. Així, és ben significatiu que un dels períodes dels quals es conserven més cartes, el quadrienni 1628-1631 (amb un total de 44 cartes) coincideixi amb una etapa important de pesta.⁴ Igualment, els anys 1641, 1642 o 1651, que també coincideixen amb un nombre remarcable de cartes, són anys en què els conflictes bèl·lics es trobaven plenament actius. D'altra banda, fem notar que les cartes referents als proveïments alimentaris, generalment permisos per comprar blat en altres localitats i portar-lo a la Seu, són notablement més escasses que les que informen sobre malalties contagioses o sobre moviments de tropes.

A part d'aquests tres temes, també en altres ocasions podem trobar informació interessant sobre aspectes força diferents, siguin avisos mutus o simples informacions unidireccionals. És el cas, per exemple, de la falsificació de moneda local de la Seu d'Urgell que s'estava fent a Andorra l'any 1628,⁵ de la declaració com a festa de precepte del dia de Sant Narcís, patró de Girona, el 1685,⁶ o de la comunicació rebuda sobre el títol de ciutat que el rei havia concedit a Cervera el 1703 i a Mataró el 1706.⁷

És interessant remarcar que les cartes rebudes pel consolat de la Seu d'Urgell contenen informacions no només de les localitats veïnes, ni tan sols només del Principat de Catalunya. Sovint els avisos s'estenien i, en un món amb molta més mobilitat de la que tradicionalment s'ha considerat, era important fer conèixer què passava en indrets llunyans per poder prendre les disposicions necessàries, ja fossin de preparació de la defensa, d'organització de tropes per socórrer militarment altres llocs, o per controlar persones i mercaderies procedents de possibles llocs infectats per les malalties contagioses. Així, per exemple, el 1641 i 1642 es rebien notícies sobre els moviments de tropes a la vall d'Aran, a l'Aragó, al Rosselló o al camp de Tarragona; el 1664 es tenia notícia de la pesta a "en algunas parts de la costa de Marsella y en Nostradam y en algunas vilas de Olanda", i el 1677 a Cartagena i Múrcia.⁸

La xarxa d'avisos

La supervivència davant dels perills d'aquella època depenia, en bona part, de la presa de decisions ben informades i amb l'antelació suficient per assegurar l'èxit de les accions empreses. Per assegurar-ho, la ciutat enviava i mantenia espies quan calia, per ser informada puntualment dels rumors i accions que es produïen en determinats llocs⁹ però, molt especialment, s'assegurava de mantenir (i correspondre) els avisos que rebia dels veïns, més o menys propers. Aquesta xarxa d'avisos, d'un enorme interès, no s'ha estudiat fins ara, i ens permet definir diferents àrees geogràfiques amb les quals hi havia una interacció especial. Ens hem permès la llicència de destacar tres àrees a partir de les seves inicials: A (Arieja-Andorra), B (Bisbat) i C (Circumveïns).

A. Arieja i Andorra. Abans de la progressiva implantació i reforçament de la frontera política pirinenca, un procés lent i llarg en el temps,¹⁰ l'Arieja era una zona amb la qual hi havia una notable relació. El fet de ser un dels principals passos transpirinencs ens permet entendre la intensitat d'aquests contactes.¹¹ Des de l'Arieja, les notícies

arribaven a la Ciutat d'Urgell a través de les valls d'Andorra o, en menor mesura, de la vall de Querol, via Puigcerdà.¹² Andorra, per l'especial lligam que tenia amb la Seu d'Urgell, amb qui compartia veïnatge i senyor jurisdiccional, era un dels grans emissors i receptors d'avisos amb la Ciutat d'Urgell.

B. Bisbat. Pel fet de ser capital de l'extensíssim Bisbat d'Urgell,¹³ la Seu d'Urgell tenia relació amb un conjunt de localitats força allunyades. Més enllà de les comunicacions primerenques relacionades amb les rogatives a sant Ermengol per demanar la pluja, que trobem per exemple amb Anglesola el 1540, Agramunt el 1584 o Balaguer el 1611,¹⁴ hem de destacar la coordinació entre les quatre principals localitats de les quals eren senyors jurisdiccionals els bisbes d'Urgell: la Seu d'Urgell, Tremp, Sanauja i Guissona. Aquestes localitats, en l'època moderna, es reunien anualment en una assemblea coneguda com les "Vistes d'Oliana", i a les inquietuds i interessos comuns de la resta de municipis hi sumaven la política de coordinació que exercien davant els abusos de poder dels bisbes i els seus oficials.¹⁵

C. Circumveïns. Dins d'aquesta categoria hi englobem les cartes enviades pels municipis relativament propers. A grans trets, ens referim a un territori que seria el que formava part de l'anomenada vegueria ampla de Cerdanya, que incloïa part del vescomtat de Castellbò, fins a Coll de Nargó.¹⁶ En aquest conjunt cal destacar especialment les cartes rebudes de Puigcerdà, que sovint reenviaven informacions amb origen a Barcelona, al Rosselló o altres indrets,¹⁷ i també les enviades des de Castellbò, on arribaven informacions de la resta del vescomtat, del Pallars i de més enllà, fins a la vall d'Aran i la Ribagorça.

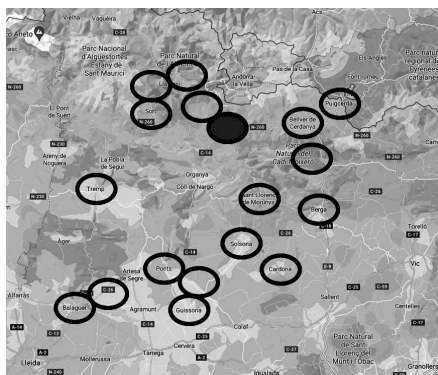
Principals àrees geogràfiques des d'on es rebien avisos a la Seu d'Urgell

Una menció a part la mereix la ciutat de Barcelona, cap i casal de Catalunya, principal capital i referent urbà en tots els aspectes. La Seu d'Urgell tenia en Barcelona el mirall en què buscar models i referents sempre que calgués, ja fos per a assumptes protocol·laris i de visibilitat del poder, per gestionar la defensa jurídica dels seus interessos i la seva capacitat d'influència, o per adquirir productes sumptuaris, notícies i rumors. En aquest sentit hem de tenir en compte que, al marge de la sèrie documental utilitzada en aquest article, entre la correspondència de particulars es conserva un nombre destacadíssim de cartes enviades pels síndics que la ciutat tenia aconduïts a Barcelona. Generalment es tractava d'advocats que escrivien regularment, sovint de forma setmanal, i feien arribar a la Ciutat d'Urgell les notícies i els rumors més actualitzats que corrien per la capital del Principat.¹⁸

Els recorreguts de la informació: alguns exemples

Quan es rebia un avís s'enviava a altres localitats importants d'una certa envergadura per tal que, d'una banda, el fessin arribar al seu entorn geogràficament més proper i, de l'altra, el reenviessin a altres poblacions destacades de més enllà que, al seu torn, es cuidessin de continuar difonent la informació. Tot i que es tracta d'unes cartes enviades, i no pas rebudes, pels cònsols de la Seu, ens fixarem amb les que van enviar el 23 i 26 d'agost de 1641 en què informaven d'un problema amb el Capítol. En aquella ocasió, la Ciutat d'Urgell va enviar comunicacions a Bellver, Puigcerdà, Bagà, Berga, Sant Llorenç de Morunys, Cardona, Solsona, Guissona, Sanaüja, Ponts, Cubells, Balaguer, Tremp, Sort, Rialp, Tírvia i Castellbò. Aquesta relació és prou significativa per veure quins eren els principals referents de l'entorn de la Seu d'Urgell, amb els quals s'intercanviaven avisos sempre que fos necessari. La difusió d'aquesta informació entre les poblacions més petites i properes també s'explicita en alguns casos, com quan el 1641 els de Peramea instaven a fer-ho: "faran avís per tots los llochs circumvehins".¹⁹

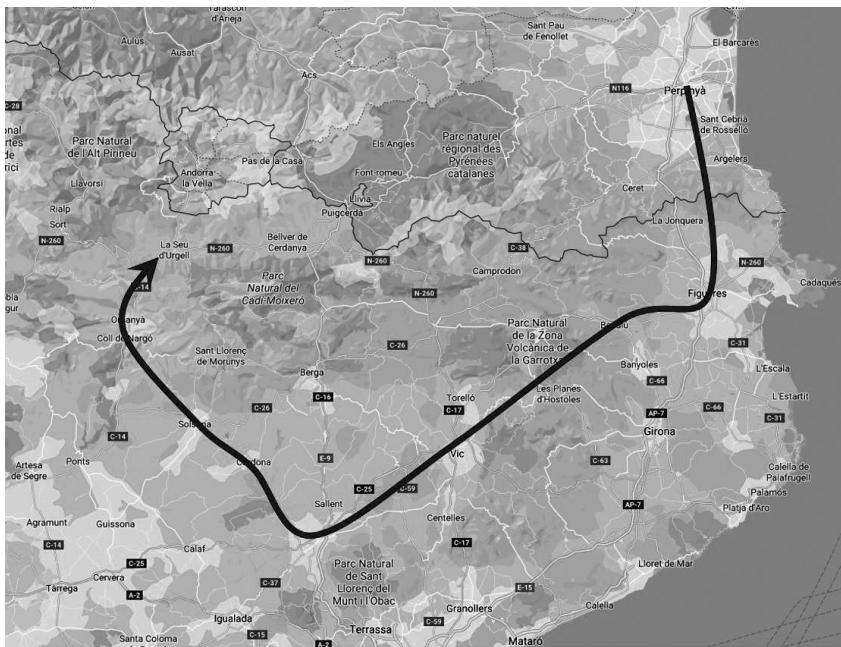
Pel que fa al reenviament d'informacions, el trobem explicitat en moltes ocasions. Ja el 1585 els de Puigcerdà informaven que s'havia assetjat el Mas d'Asil, tal com els ho havien comunicat des d'Acs;²⁰ el 1610 els d'Alins enviaven avisos a Tírvia, que havien rebut des de Vic de Sòs;²¹ el 1629 els andorrans envien cartes de Foix, Tarascó i Siguer,²² i deu anys més tard, des de Puigcerdà enviaven l'avís que els arribava de Puigbalador, rebut al seu torn des de Perpinyà.²³ Anys més tard, el 1641, una comunicació de Sarroca de Belleria va circular per Peramea, Gerri de la Sal, Taús, Noves de Segre i Castellbò abans d'arribar a la Seu; una altra, escrita a Vielha, va

Localitats on es van enviar cartes des de la Seu d'Urgell el 23 i 26 d'agost de 1641

arribar-hi després de passar per Malpàs, Pallerols, Castellbò i Castellciutat; i una altra, escrita pel Governador de la frontera aragonesa, va passar per Balaguer, Agramunt, Oliana i Organyà.²⁴

Un fet que resulta especialment interessant, però, és la circulació dels avisos a gran distància, en múltiples escales. Ho veiem el 1628, quan els d'Organyà traslladen a la Seu un avís originari de Barcelona, que ha passat per Manresa, Cardona, Sanaüja i Ponts.²⁵ Deu anys més tard, també des d'Organyà avisen que hi ha pesta a Narbona i a Leucata, un avís que els havia arribat –en un recorregut insòlit– passant per Perpinyà, Figueres, Besalú, Vic, Manresa, Cardona i Solsona.²⁶ Més endavant, el 1676, des de Solsona avisaven que “de la ciutat de Barcelona tenim avís que en la ciutat de Cartagena y havie mal contagiós, y después ahir nos han donat avís los señores pahers de la vila de Cervera y cònsols de la vila de Torà que en las vilas de Cambrils y Vilaseca y lloch de l'Hospitalet, en lo coll de Balaguer, y haurie suspita de mal contagiós, segons los avisos de Tarragona”.²⁷ Encara, el 1699, els de Barcelona reenviaven una carta rebuda des de Girona, amb l'avís que havien fet des de Perpinyà, rebut a través de Narbona, “que lo dit contagi estave declarat en Livorna y Gènova, y que en las ciutats de Nimes y de Montpellier y havia unas gravíssimas malalties”.²⁸

Recorregut seguit per l'avís de pesta a Narbona el 1638, entre Perpinyà i la Seu d'Urgell

En casos de perill urgent, les comunicacions tenien una agilitat sorprenent, i els municipis no estalviaven recursos per poder disposar de la informació necessària amb la rapidesa possible. Ho exemplifiquem amb quatre cartes rebudes des de Balaguer el maig de 1678, en un moment en què els francesos estaven assetjant la vila de Puigcerdà.²⁹ El dia 11 de maig, des de Balaguer s'escribia a la Seu per oferir la seva ajuda. Per la importància del fet, la carta es va enviar amb un propi, una persona enviada expressament per a aquesta missió. L'endemà, dia 12, els de la Seu ja havien rebut la carta, i l'havien respost. El 14, la resposta ja havia arribat a Balaguer, i va ser contestada novament.³⁰ L'interès per rebre notícies feia preveure la possibilitat que el propi s'esperés a poder tenir les informacions necessàries: "y si acàs no's podien tenir les notícies certes en la ocasió arribarà lo propi, pot fer detenir vostra senyoria lo propi lo temps que'ls apareixerà, sols lo anelo d'esta ciutat no és més sinó aixir de cuydado". El dia 17 els de la Seu escrivien novament a Balaguer, que l'endemà ja havien rebut la carta i l'havien resposta i, encara, el 22 escrivien novament des de Balaguer a la Seu.³¹ Aquest exemple ens permet observar com les comunicacions no eren ni tan lentes ni tan escasses com tradicionalment ha plantejat bona part de la historiografia en referir-se a les zones rurals i de muntanya del nostre país.

Conclusions

La cooperació entre institucions municipals era fonamental per garantir la circulació àgil de la informació. Tot i que amb un to protocol·lari i ampul·lós, la ciutat de Barcelona ho explicitava el 1693, en comunicar a la Seu la canonització de Santa Maria de Cervelló, una comunicació que emmarca en "la antigua mútua y política correspondència que entre ella y vostres senyories, ab inviolable constància, ha fins vuy perseverat".³² D'una forma més senzilla, però ben clara, ho remarcaven els de Puigcerdà el 1639, en referir-se a "la deffensa y unió tinguda de bona veïndad per tans centenars de anys".³³

Aquestes relacions de bon veïnatge són les que permeten explicar que els avisos de perill arribessin a la totalitat de les localitats del país, tot estenent-se des de les principals poblacions, en forma de taca d'oli. El 1646, per exemple, des d'Esterrí s'avisava "a los de la vall de Cardós, vall Farrera, coma de Tírvia, vall de Àssua, bescomptat de Vilamur, pla de Corts, ribera de la Seu y il·lustre Capítol, que de Sort se pot avisar",³⁴ i el 1677, des de Puigcerdà s'informava, en rebre un avís, que "encontinent havem procurat donar-lo als pobles circunvehins, per a que donen la mateixa notísia als altres, a efecte que los uns y los altres pugan donar orde al que serà més convenient fer per gordar-nos de tan gran desditxa".³⁵

La Seu d'Urgell, única localitat del seu entorn que tenia el títol de ciutat, demogràficament modesta però amb una economia i una mentalitat clarament urbanes, era vista pels seus veïns com un referent protocol·lari i un model a seguir davant les situacions de perill. Així, el 1628 els andorrans demanaven explícitament al Consolat de la Seu que "nos face mercè donar-nos avís de com nos avem de regir",³⁶ i el 1651 els d'Organyà demanaven consell "als concellers de aqueixa ciutat, com és just, perquè tenen Junta de Doctors, que nosaltres no la tenim, lo que suplicam a vostra mercè nos fasa mercè quin orde havem de tenir".³⁷ Aquesta demanda de consell als Cònsols de la Ciutat d'Urgell a l'hora de

prendre decisions es deuria veure agreujada per les situacions de psicosi col·lectiva que es vivien, especialment en moments d'epidèmia: el 1638 des de Castellbò informaven que la població estava esvalotada, i que "per donar satisfacció al plebeo avem resolt y determinat se tinga guarda uns quants dies, fins a tant que veyam en què parará, que per así se diuen mil coses: uns diuen que los metges són fugits, altres diuen que los confessors no gosen anar ha confessar a ningú, y com no podem saber la veritat estam tots suspesos".³⁸

En darrer terme, creiem que cal remarcar el canvi en els referents territorials provocat a partir del segle XIX, primerament per la divisió provincial de l'estat i, en segon lloc, i en relació directa, per la política de construcció d'infraestructures de comunicació, especialment carreteres i ferrocarrils, de forma radial cap a les capitals de província, seguint els fons de vall i oblidant les comunicacions transversals.³⁹ Pel que fa a la relació amb altres localitats, és ben significatiu que conservem 47 cartes de Puigcerdà (capital de la vegueria des de l'edat mitjana i capital del corregiment des del segle XVIII) i 27 de Barcelona, capital del Principat i veritable referent urbà en tots els aspectes. En canvi, només conservem dues cartes procedents de Lleida, i en tots dos casos es tracta de comunicacions de caràcter general: el 1639 responien una carta de la Seu on s'avisava dels moviments de tropes a Cerdanya i al Pallars, i el 1685 donaven resposta a una demanda que la Seu d'Urgell havia enviat a diferents localitats en relació amb els abusos de poder dels oficials reials.⁴⁰

Finalment, pel que fa a les rutes seguides per la informació, veiem com, més enllà de la proximitat i el veïnatge, s'utilitzaven camins històrics que, travessant collades, permetien fer arribar àgilment la informació, al marge de les carreteres actuals. Ho trobem clarament a les comunicacions entre les poblacions de l'Arieja, com Foix, Tarascó o Siguer, amb Andorra, i també en altres casos. Potser un dels més significatius és l'avis que el 1641 es va enviar des de Sarroca de Bellera i que, travessant el Pla de Corts, va passar per Peramea i Gerri de la Sal des d'on, després d'enfilar cap a Taús i baixar a Noves, es va dirigir a Castellbò i, finalment, a la Seu.⁴¹ Avui, segons la "lògica il·lògica" de les principals carreteres asfaltades transitables amb comoditat pels vehicles a motor, per fer aquest recorregut caldria baixar tota la vall del Flamisell fins a la Pobla de Segur, remuntar la Noguera tot travessant el congost de Collegats i pujar fins a Sort per dirigir-se a la vall del Segre travessant el port del Cantó i la vall de Pallerols. Aquest fet és el que sovint ens fa oblidar la importància de localitats com Peramea, Taús o Castellbò, veritables nusos de comunicacions i llocs estratègics que caldria que els historiadors observéssim amb més atenció si ens volem aproximar a la realitat geogràfica, econòmica i social històrica del nostre entorn.

En aquest breu article només hem pretès caracteritzar, superficialment, els trets definitoris principals de la xarxa de contactes i de circulació de la informació al voltant de la Seu d'Urgell als segles XVI i XVII. Sens dubte, un estudi aprofundit permetria matisar-ne i precisar-ne altres aspectes i, òbviament, el buidatge del contingut d'aquestes cartes oferiria informacions d'interès per a l'estudi de les malalties epidèmiques, la seva expansió i les disposicions preses per a la prevenció del seu contagi, també sobre els fets d'armes de conflictes bèl·lics com la Guerra dels Segadors, però també sobre multitud d'altres aspectes: fires,

festes, xarxes comercials, problemes jurisdiccional, inseguretat als camins... Fins i tot, els segells de les cartes potser podrien aportar alguna nova dada sobre la sigil·lografia municipal catalana d'aquells segles.⁴² El creuament d'aquestes informacions amb les que puguin proporcionar altres sèries documentals conservades faria possible l'obertura de noves línies de recerca, inèdites en bona part, que ens aportarien visions diferents sobre el territori pirinenc i la seva història.

Notes

- 1- El fons de l'Ajuntament de la Seu d'Urgell es conserva actualment a l'Arxiu Comarcal de l'Alt Urgell (ACAU).
- 2- No sabem quin és l'origen d'aquestes agrupacions en funció dels remitents, però ja l'any 1938 documentem un lligall de "Cartas de Birreis, capitans generals i altres", per exemple. OBIOLS PEREARNAU, LLUÍS: *Governar l'arxiu, governar amb l'arxiu: el municipi de la Seu d'Urgell (segles XV-XXI)*. Treball de recerca del Màster d'Arxivística i Gestió de Documents de l'Escola Superior d'Arxivística i Gestió de Documents, 2021, p. 129.
- 3- Tot i que en alguns casos es troben incloses en aquesta sèrie, en aquest treball hem obviat les còpies de cartes escrites pels cònsols de la Seu d'Urgell i dirigides a altres institucions municipals.
- 4- SIMÓN I TARRÉS, ANTONI: "Els anys 1627-32 i la crisi del segle XVII a Catalunya". *Estudis d'història agrària*, 9 (1992), p. 157-180.
- 5- OBIOLS PEREARNAU, LLUÍS: "La documentació municipal de la Seu d'Urgell en els estudis històrics referents a Andorra". *L'emissió de moneda a Andorra, d'uns inicis entrebancats a la consolidació. Papers de recerca històrica*, 7 (2013), p. 35-43.
- 6- Cartes d'11 d'abril i 11 d'octubre de 1685.
- 7- Cartes d'1 d'abril de 1703 i 8 de gener de 1706 respectivament.
- 8- Cartes de Puigcerdà, 27 de novembre de 1664 i 25 de juny de 1677.
- 9- Vegeu diversos casos d'espies enviats pels de Puigcerdà al costat francès a final del segle XVI a OBIOLS PEREARNAU, LLUÍS: "Pendre la possessió del castell de Arçèguel. La contribució puigcerdanenca als setges d'Arsèguel (1587-1593)". *Ceretània*, 6 (2012), p. 75-103.
- 10- Vegeu-ho, per exemple, a BOURRET, CHRISTIAN: *Les Pyrénées centrales du IXe au XIXe siècle. La formation progressive d'une frontière*. Aspet: Pyrègraph, 1995.
- 11- Vegeu-ho analitzat des de diferents punts de vista a POUJADE, PATRICE: *Le Voisin et le Migrant. Hommes et circulations dans les Pyrénées modernes (XVIe-XIXe siècle)*. Rennes: Presses universitaires de Rennes, 2011.
- 12- Sobre la importància de la vall de Querol com a via de pas, vegeu OBIOLS PEREARNAU, LLUÍS: "La vall de Querol al segle XVI: persones, idees, mercaderies i conflictes". *Ibix*, 9 (2016), p. 113-132.
- 13- A més, hem de recordar que fins al final del segle XVI bona part del territori que va conformar el Bisbat de Solsona, de nova creació, formava part de la demarcació diocesana d'Urgell. OBIOLS PEREARNAU, LLUÍS: "Dissenter en lo repartiment del bisbat: la reacció del Consolat de la Seu d'Urgell davant la creació del Bisbat de Solsona (1590-1623)". *Oppidum: revista cultural del Solsonès*, 10 (2012), p. 20-42.
- 14- Cartes del 30 d'abril de 1540, 8 de maig de 1584 i 16 d'abril de 1611.
- 15- OBIOLS PEREARNAU, LLUÍS; NOGUERA I CLOFENT, ANIOL: "L'assemblea de les vistes d'Oliana (segles XV-XVIII)". *Interpontes*, VI (2020), p. 75-104.
- 16- OBIOLS PEREARNAU, LLUÍS: "El segle XVI: un segle de canvis a la Cerdanya". *Història de la Cerdanya*. Girona: Diputació de Girona, 2021, p. 474.
- 17- El 1650, per exemple, els de Puigcerdà avisaven de contagi de pesta a Girona, Sant Pere Pescador i Vilamacolum i altres llocs de l'Empordà, a Marsella i altres llocs de França. Aquest avís l'havien rebut dels cònsols de Vilafranca de Conflent. Carta de 29 de juny de 1650.
- 18- Vegeu-ho, en un exemple cronològicament posterior, a XAM-MAR ALONSO, CARMEN; OBIOLS PEREARNAU, LLUÍS: "Una taula ben servida. Els regals institucionals de la municipalitat de la Seu d'Urgell (primera meitat del segle XVIII)". *III Congrés Internacional d'Història dels Pirineus. Actes i comunicacions*. Sant Julià de Lòria: Institut Estudis Andorrans, 2019, p. 725-748.

- 19- Carta de 30 de gener de 1641.
- 20- Carta de 28 d'octubre de 1585.
- 21- Carta de 29 de maig de 1610.
- 22- Carta de 13 de setembre de 1629.
- 23- Carta de 5 de gener de 1639.
- 24- Cartes de 5-6 i 12-15 de febrer i 14 de setembre de 1641.
- 25- Carta de 27 de setembre de 1628.
- 26- Carta de 12 d'abril de 1638.
- 27- Carta de 22 de juliol de 1676.
- 28 Carta de 28 d'abril de 1699.
- 29- JANÉ CHECA, ÒSCAR: "El Tractat dels Pirineus i els seus efectes". *Història de la Cerdanya*. Girona: Diputació de Girona, 2021, p. 536.
- 30- Com a curiositat, deixem apuntat que els de Balaguer informaven que, per al bon desenllaç d'aquest succés bèl·lic, "a esta ciutat se té tots los dies lo Santíssim Sagrament patent, fent professó tots los dies, que puge al Sant Christo".
- 31- Cartes d'11, 14, 18 i 22 de maig de 1678.
- 32- Carta de 7 de març de 1693.
- 33- Carta de 17 d'abril de 1639.
- 34- Carta d'1 de setembre de 1646.
- 35- Carta de 25 de juny de 1677.
- 36- Carta de 9 d'octubre de 1628.
- 37- Carta de 13 de febrer de 1651.
- 38- Carta de 7 d'abril de 1638.
- 39- OBIOLS PEREARNAU, LLUIS; FITÉ ERILL, DANIEL; PORREDON FELIU, JOSEP: "Infraestructures, comunicacions i noves capitalitats. La Seu d'Urgell i la creació de la província de Lleida". *La construcció del territori: geografia, identitat i usos polítics. Actes de l'XI Congrés de la CCEPC*. Valls: Cossetània, 2019, p. 317-332.
- 40- Cartes de 31 de maig de 1639 i 6 de març de 1685.
- 41- Carta de 5 i 6 de febrer de 1641.
- 42- Evidentment, la gran obra de referència en aquest aspecte continua essent la magna *Sigil·lografia catalana* publicada per Ferran de Sagarra entre 1916 i 1932.